

Markus Skaalvik

Massegravenes arkeologiske forskningsbidrag for å bedre kunne forstå konflikter

Bacheloroppgave i ARK2003

Veileder: Marek E. Jasinski

April 2022

Markus Skaalvik

Massegravenes arkeologiske forskningsbidrag for å bedre kunne forstå konflikter

Bacheloroppgave i ARK2003
Veileder: Marek E. Jasinski
April 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Massegravenes arkeologiske forskningsbidrag for å bedre kunne forstå konflikter

Bachelor Oppgave i Arkeologi vår 2022

Abstrakt

Denne tekstens formål er å se på hvordan forskningen på massegraver bidrar til å styrke konfliktarkeologiens rolle som et fagfelt. Det blir sett på to eksempler på massegraver fra Europa i løpet av de siste 80 årene, på hvilke metoder som brukes, og problemene som følger med denne typen forskning. Første del av oppgaven ser på relevante begreper og metoder for å forstå konteksten den arkeologiske forskningen på massegraver foregått. Deretter er det derfor valgt eksempler som tar for seg utgravninger ved hjelp av flere av disse metodene, og det blir sett gjennom de materielle funnen metodene brukes til. Eksempel gravene er Katyn i Russland fra den Sovjetiske okkupasjonen av Polen, og Batajnica i Serbia fra Kosovo krigen. Begge disse er graver som kommer fra konflikter hvor mange krigsforbrytelser ble begått. Kildene brukt i teksten er bøker, flere forskningstekster, artikler, og nettsider.

The purpose of this text is to look at how research on mass graves contributes to strengthening the role of conflict archaeology as a field. There will be looked at two examples of mass graves from Europe over the last 80 years, the methods used and the problems that come with this type of research. The first part of the thesis looks at relevant concepts and methods for understanding the context in which the archaeological research on mass graves took place. Then, the examples that have been chosen deals with excavations using several of these methods, and it will take a closer look at the material findings the methods are used for. The example mass graves that have been chosen are, Katyn in Russia from the Soviet occupation of Poland, and Batajnica in Serbia from the Kosovo war. Both are graves that come from conflicts where many war crimes were committed. The sources used in the text are books, several research texts, articles, and websites.

Innhold

Innledning.....	3
Empiri.....	4
Definisjoner og metoder.....	4
Massegrav.....	4
Samtidsarkeologi	5
Konfliktarkeologi	5
Smertefull kulturarv	5
Arkeologiske metoder brukt i massegravs forskning	6
Massegravs forskning - Casestudie	8
Katyn – Russland	8
Bakgrunnshistorie	8
Katyn forskningshistorie.....	8
Materielle funn ved Katyn gravene	11
Batajnica – Serbia	12
Bakgrunnshistorie	12
Forskningshistorie	12
Materielle funn ved Batajnica gravene, og reaksjonen fra lokalbefolkningen	14
Katyn og Batajnica’s likheter	15
Hvordan påvirker forskning på massegraver konfliktarkeologien - diskusjon	16
Smertefull kulturarv i massegravs sammenheng	17
Konklusjon	18
Referanseliste:.....	20
Litteratur:	20
Figurliste:	22

Innledning

Det har blitt gjennomført mange utgravninger av massegraver i årene etter andre verdenskrig, men de fleste av disse var kun for å identifisere levningene i gravene. Arkeologiske utgravninger av massegravene med et konfliktarkeologisk syn er noe som ikke ble utbredt før rundt 90-tallet, og har blitt en viktig kilde til å få ny kunnskap fra massegraver. Konfliktarkeologien er et relativt nytt fagfelt som en underdisiplin av samtidsarkeologien og har i løpet av de siste 20-30 årene virkelig begynt og ta form som et viktig og uavhengig forskningsfelt. Konfliktarkeologien har som mål å gå vitenskapelig fram for å avdekke konfliktenes begravede historie. I teksten skal det sees på hvordan massegraver har bidratt til konfliktarkeologiens utvikling. Det vil bli brukt massegraver fra forskjellige regioner i Europa for å se likhetene og forskjellene, for å bedre kunne se hvordan de arkeologiske utgravningene og forskningen på massegraver fra konfliktene det siste århundret har bidratt til fagfeltet. Det skal sees på to eksempler på utgravninger av massegraver, på hvordan utgravningen, metodene og funnene bidro til forståelsen av funnene. Det skal også sees generelt på hvordan forskningen på massegravene i Europa fra det siste århundret har utviklet seg, hvilke metoder som blir brukt og hvordan massegravene bidrar som en viktig kilde til forståelsen av konflikter.

Forskningen på massegraver bidrar til å vise hvordan konfliktarkeologien har utviklet seg, og den illustrerer problemer knyttet til utviklingen. Den fremhever også flere viktige måter å tanker som definerer det nåværende paradigmet for konfliktarkeologi, som den tverrfaglige tilnærmingen til konfliktarkeologi eller ideen om at konfliktarkeologi studerer et sosialt fenomen som kan brukes på menneskets historie i sin helhet rundt kloden. Oppgaven skal også se på hvilken måte forskningen på massegraver i et konfliktarkeologisk perspektiv har bidratt til å påvirke eller endret det arkeologiske forsknings paradigme for konflikter det siste århundret. Oppgaveteksten vil ha som mål å forsøke å vise hvordan konfliktarkeologi med et fokus på massegraver har utviklet seg, og hatt en påvirkning på studiet av arkeologi og hvilke mulige endringer den har innført innen arkeologifeltet.

Jeg har valgt å bruke massegravene Katyn i Ukraina og Batajnica i Serbia som caser i denne oppgaven. Dette er fordi jeg har valgt å se på masse graver som ikke er i forbindelse med andre verdenskrig, men som fortsatt hendte i løpet av de siste hundre årene. Det vil også bli brukt noen eksempler fra andre massegraver i tidligere sovjet, Jugoslavia og fra Spania. Massegravene fra andre verdenskrig har fått mye oppmerksomhet fra samfunnet i årene etter krigen, men massegraver fra de andre nevnte områdene høres de betraktelig mindre om. Så formålet med oppgaven er å se på og drøfte ulike akseptor ved hvordan massegraver bidrar til konfliktarkeologien og for hvordan de påvirker synet på konflikter.

Arkeologien er et fantastisk verktøy og bruke i utgravningen av massegraver, siden de kan være veldig sensitive områder for samfunnet å forske på. Den arkeologiske forskningen kan bidra til ny informasjon om hendelsesforløpene som skjedde før massegraven ble fylt igjen, som kan fortelle noe om hvem som er i graven, hvorfor den ligger der den gjør, og hvem som var ansvarlig for den. Den dypere forståelsen denne forskningen gir oss på konflikter gir et klarere bilde av hva som skjedde i den mindre dokumenterte delen av historien, som også blir en del av den smertefulle kulturarven til et folk og land.

Problemstilling som kommer av dette er:

Hvordan kan forskning på de arkeologiske materialene, lokalitetene og formidlingen av kunnskap fra massegraver, med utgangspunkt fra de arkeologiske utgravningene fra massegravene Katyn og Batjanica, og med kunnskapen forskning på massegraver gir, brukes til å påvirke tolkningen og forståelsen av en konflikt?

Synet på konflikter kan drastisk endres når funn av massegraver blir introdusert som en del av konfliktens kulturarv, og kulturarven vil ha en betydelig påvirkning de mange personer. For arkeologene og forskerne som studerer massegraver er det viktig å forstå ansvaret undersøkelsene av massegraver vil ha for mennesker og nasjoner, og hvordan de vil være ha en betydelig påvirkning på deres smertefulle kulturarv.

Det blir først sett på hva som ligger i ordet massegrav sett på fra et arkeologisk perspektiv. Deretter vil oppgaven se på hva konfliktarkeologien, hva som ligger i det, og hvorfor en konfliktarkeologisk tilnærming til massegravs forskning er viktig for forståelsen av dem. Det vil bli redegjort på case massegraven Katyn og Batjanicas historie og forskningshistorie på utgravningene og lokalitetene. Det vil også bli sett på hvilke forskningsmetoder som blir brukt på massegraver for å produsere kunnskap fra de, og hvordan det arkeologiske materialet i tillegg til de menneskelige levningene blir tolket ut ifra konfliktarkeologiske teorier. Deretter skal jeg diskutere massegravens betydning for forståelsen av konfliktarkeologi og for den smertefulle kulturarven. Og avsluttende blir resultatene av analysene i teksten samlet til en konklusjon

Empiri

I oppgaven vil det bli brukt kildemateriale fra artikler og bøker som tar for seg temaer som massegraver, konfliktarkeologi, massegravene Katyn og Batjanica, og smertefull kulturarv. Mengden litteratur relater til massegraver er enorm, så denne teksten vil jeg bruke litteratur som er relatert til massegraver fra Europa i periode gjennom de siste 40 årene, og hovedsakelig litteratur knyttet opp til de to eksempel massegravene.

Definisjoner og metoder

Massegrav

Det er flere definisjoner på de forskjellige begravelser metoder som finnes, som gir forskjellige utfordringer. Det er forskjell på hvilke forsknings metoder på utgravningene som blir gjort av massegraver, utgravninger av massegraver blir gjort både innen rettsantropologi (forensic archaeology) og konfliktarkeologi, men de har forskjellige mål med forskningen i utgravningen. Mange av de tidlige utgravningene som for eksempel skjedde i Øst-Europa etter andre verdenskrig var for å finne menneskelige levninger for at de skulle bli identifisert og sendt hjem, eller gravlagt på nytt i egen grav. Slike utgravninger er ikke utført med spesielt høy nøyaktighet, og den gjør også at bruken av arkeologiske teknikker er vanskelig eller umulig å ta i bruk. Dette gjør også til at konteksten til massegraven ikke har så stor betydning for identifiseringen av levningene. Arkeologisk utgravninger av massegraver har et mer helhetlig perspektiv, hvor det å finne menneskelige levninger og identifiser dem er en viktig del, men det fokuserer i like stor grad på de kontekstuelle sporene for å skape et bilde av gravstedet og rekkefølgen på hendelsene og aktivitetene som ledet opp til massegraven. Så her, under den arkeologiske definisjonen på utgravning av massegraver, blir de menneskelige levningene en del av konteksten og et funn er veldig likt et annet funn.

Ifølge Mark Skinner er en massegrav en grav som inneholder minst seks individer. Individene i graven har i motsetning til vanlige graver blitt plassert vilkårlig og tett

sammen. Han mener fire fundamentale variasjoner av fysiske bevis kan bli funnet i en massegrav. De to første er spor på identitet og når de ofrene døde. De to andre er bevis på skader og behandling før døden, og hvordan personen døde (Skinner, 1987, s. 268-269). Mants (1987) definisjon begrenser dette antallet til to eller flere individer som er i kontakt med hverandre. En annen definisjon er fra Haglund, Connor og Scott, som sier at «masse» betyr stor mengde eller samlet, vanligvis av merkbar størrelse. Så «masse grav» er et relativt uttrykk og spesifikke graver blir beskrevet av det laveste estimatet av individer i graven. De skriver videre at massegraver er definert etter deres interne konfigurasjon hvor den viktigste egenskapen er om likene ligger ved siden av hverandre eller separert (2001, s. 57-58).

Samtidsarkeologi

Samtidsarkeologi er arkeologien av den nylige og moderne fortiden. Dette er en av de nyeste studieretningene innen arkeologien, og er i dynamisk utvikling og ser kritisk på hva det betyr og være «oss» (Harrison & Schofield, 2009, s. 1-2). Dette feltet har vært i utvikling siden 1970-tallet, men det er først de siste tiårene samtidsarkeologien ble til som et utspring fra andre arkeologiske paradigmer. Det er uenigheter om når perioden samtidsarkeologien omfatter starter, noen mener den starter rundt 1850, andre mener den starter i starten på tidlig 1900-tallet, og noen at den kun er de siste 50 årene (González-Ruibal, 2014, s. 2-3).

Konfliktarkeologi

Konfliktarkeologi er en gren av samtidsarkeologi som forsker på konflikter. Konfliktarkeologien har en tett tilknytning til slagmarks arkeologi, men den skiller seg fra den ved at den ser på teknologiske, sosiale, kulturelle, og psykologiske aspekter ved konfliktene. Det blitt gått dypere inn i den antropologiske delen av konfliktene i stedet for å bare se på de fysiske sporene. "Disse kompleksitetene skapes delvis av natur av moderne kriger/konflikter av industrialisert intensitet, og de inkorporerer politiske og nasjonalistiske motivasjoner og forestillinger om etnisitet og identitet." (Saunders, 2012, s. x). Denne disiplinen ser på monumenter, landskap, bygninger, graver og artefakter som har en tilknytning til konflikter. Det er også et sosialt ansvar for arkeologer som forsker på konflikter å ta ansvaret som kommer av den svært seriøst (Mytum, 2015, s. 7-8). Konfliktarkeologien ser på ikke bare på de svarene den vitenskapelige forskningen produserer, men også hvilket samfunnsansvar forskningen har. Sentrale spørsmål som er viktige for den konfliktarkeologiske forskningen er hvorfor, hvordan og for hvem den blir gjort. Konflikter, spesielt de som har hendt i nær fortid, har en tett tilknytning til samfunnets kollektive minne, men også det individuelt minne. Dette skaper ofte noen utfordringer for arkeologene og hvilke metoder de bruker, og mellom dem og de som har tilknytning til konflikten (Mytum, 2015, s. 13- 14).

Smertefull kulturarv

Riksantikvaren definerer smertefull kulturarv som kulturminner knyttet opp til vanskelige, skambelagte eller problemfylte kollektive erindringer og identitet (Riksantikvaren, u.å.). Kulturarv er noe som står sentral for en nasjons identitet og forbindes ofte med stolte øyeblikk i en nasjons historie. Smertefull kulturarv er den motsatte delen, den delen som tar for seg de traumatiske hendelsene som er sett på

som spesielt smertefulle og som mange vil unngå å trekke fram i lyset. Den smertefulle kulturarven er ofte en viktig del for hvordan en nasjons identitet, erindringene en konflikt skaper kan gi et nytt syn på hvordan en nasjon eller en person identifiser seg selv (Jasinski, Soleim & Sem, 2012, s. 263). Dette har skjedd med mange nasjoner opp gjennom tiden, for eksempel i Tyskland endret hele synet seg på hva nasjon deres stod for etter krigen, eller for Polen hvor den smertefulle kulturarven ble pålagt dem av andre nasjoners handlinger. Men også Norge en smertefull kulturarv vi ikke liker å ta opp å se på alt for ofte, handlinger som behandlingen av samene eller norske kollaboratørers bidrag til holocausten og behandlingen av krigsfanger.

Arkeologiske metoder brukt i massegravs forskning

Å finne massegraver er en av de viktigste delene av etterforskningen av folkemord og krigsforbrytelser. Slike graver er ofte blitt forsøkt og skjult for å dekke over sporene etter krigsforbrytelsene. Dette kan for eksempel ha blitt gjort ved og plante trær over gravene (Bartov, 2021). Metodene som brukes for å finne masse graver er mange, dette kan være ved å ta flybilder, satellittbilder, eller ved å studere terrenget og vegetasjonen etter spor som tyder på menneskelig påvirkning. Etter hvert som utviklinger innen fagfeltet har skjedd har nye metoder for forskning blitt tatt i bruk som endrer på hvilke metoder som brukes.

I Hoshower (1998) blir det nevnt at det er ingen lov eller protokoller som pålegger bruken av en bestemt metode for hvordan massegraver skal avdekkes. Mangelen på dette gjør at mange forskjellige metoder og teknikker blir tatt i bruk under utgravningene. Flexibilitet i bruken av utgravnings teknikker er viktig, men det er også bruken av grunnleggende utgravnings metoder (Haglund, Connor & Scott, 2001, s. 63). Massegraver kan være veldig forskjellige fra hverandre på grunn av diverse ulikheter, og metodene må vurderes ut ifra dette. Men noen rettingslinjer, slik som de beskrevet av FN (1991), kan være nyttige å bruke. Retningslinjer og protokoller er spesielt viktig når massegraver blir utgravde som en del av etterforskning på krigsforbrytelser for at bevisene skal kunne brukes i en rettsak. Dokumentasjon av utgravningene er alltid viktig men spesielt viktig for massegraver siden rapportene vil være av interesse for flere parter som stat, etterforskere, eller vanlige folk med en tilknytning til graven for å nevne noen (Haglund, Connor & Scott, 2001, s. 63).

En av metodene for å finne massegraver som har gitt de beste resultatene, er å snakke med folk De har ofte kjennskap til mange historier om hendelser som skjedde og gjenstander som har blitt funnet i nærområdet. I noen tilfeller kan vitnen til og med vise den eksakte posisjonen til gravene. Denne metoden er ofte brukt av arkeologer før de starter det praktiske arbeidet, ikke bare for arbeidet sin del, men også for å skape relasjoner og bedre forholdet med lokalbefolkningen (Beck, 2015). For konfliktarkeologisk forskning, som kan være etterforskning menneskerettighetsbrudd er det ikke nødvendigvis arkeologen som snakker med folket, så det er viktig at personen som gjør det marker området nøye med en gang, siden det fort kan gjøres at forskningsarbeidet blir gjort på feil sted når informasjon kun er skriftlig (Haglund, Connor, & Scott, 2001, s. 64).

Overflate undersøkelser er en av de enkleste metodene. Den blir definert som å gå over landskapet og se etter materielle spor. Denne metoden egner seg best i områder hvor vegetasjonen ikke er for tett (Beck, 2015). Prøvestikk i jorda er en annen metode. Her lages det et eller flere små hull i jorda hvor formålet er å finne materiell kultur som viser

menneskelig aktivitet (Beck 2015). For å finne arkeologiske steder er studiet av relevante dokumenter og bøker en god metode. Lokalteter nevnt i disse kilden kan gi nok informasjon til å lokalisere relevante interesse områder (Beck, 2015).

Bruken av luft bilder, gjør det mulig å lage detaljerte kart over interesse områder. Tidligere ble det for det meste brukt fly og satellitt bilder, men nå har droneteknologi gjort den metoden mer relevant siden den er vesentlig enklere å bruke i forbindelse med feltarbeidet og lettere tilgjengelig. Luft bilder forteller oss mye om landskapet rundt funnsteder (Beck, 2015). Nyere metoder som brukes er teknologier innen geofysikk. Geologiske informasjons systemer også kalt GIS har blitt et gradvis viktigere verktøy. Denne metoden er spesielt hjelpsom for arbeidet som utføres før utgravningen starter ved at den gjør kartleggingen av området mye lettere. Dette data innsamlingsverktøyet er raskt og presist, som gjør det mulig å oppdage materiell kultur som ved hjelp av mindre teknologiske metoder ikke ville blitt oppdaget. (Beck, 2015; Birkett-Rees, 2012). Denne metoden er veldig relevant i forbindelse med utgravningen av massegraver, da den gjør arbeidet mer skånsomt for alle partene som er involvert. Flere andre metoder brukes også, som georadar hvor det sendes pulserende signalere ned i bakken og som sender tilbake signaler som viser hva som er under bakken, denne metoden er lett og bruke og forstyrrer ikke jorda (Corcoran, 2017), megnetometri hvor megetsimen mønstre i bekken blir målt, LIDAR hvor droner eller fly bruker laser til å detaljer kartlegge landskapet en metode som er spesielt hjelpsom hvis det er tett vegetasjon. For massegraver er metoder for identifisering som DNA analyser og brukt (Beck, 2015).

Gjenstander og bygninger fra konfliktene forteller oss mye om materialiteten deres, hvordan og hvor de tok sted og muligens hvorfor de skjedde. Alle disse tingene er veldig viktig for å forstå en konflikt, men for å forstå den menneskelige delen og kostnaden av konfliktene er massegraven en viktig kilde for slik kunnskap (Scott & McFeaters, 2010).

Massegravs forskning - Casestudie

De to følgende utgravningene av massegraver ser på forskningen og resultatene av den. De er fra to forskjellige regioner i Europa og to forskjellige tidsepoker, men utgravd med bare noen års mellomrom. Begge disse gravene ble også utgravd som en del av etterforskningene av krigsforbrytelser og er derfor relevant for å se på massegravs forskning betydning for konfliktarkeologen.

Katyn – Russland

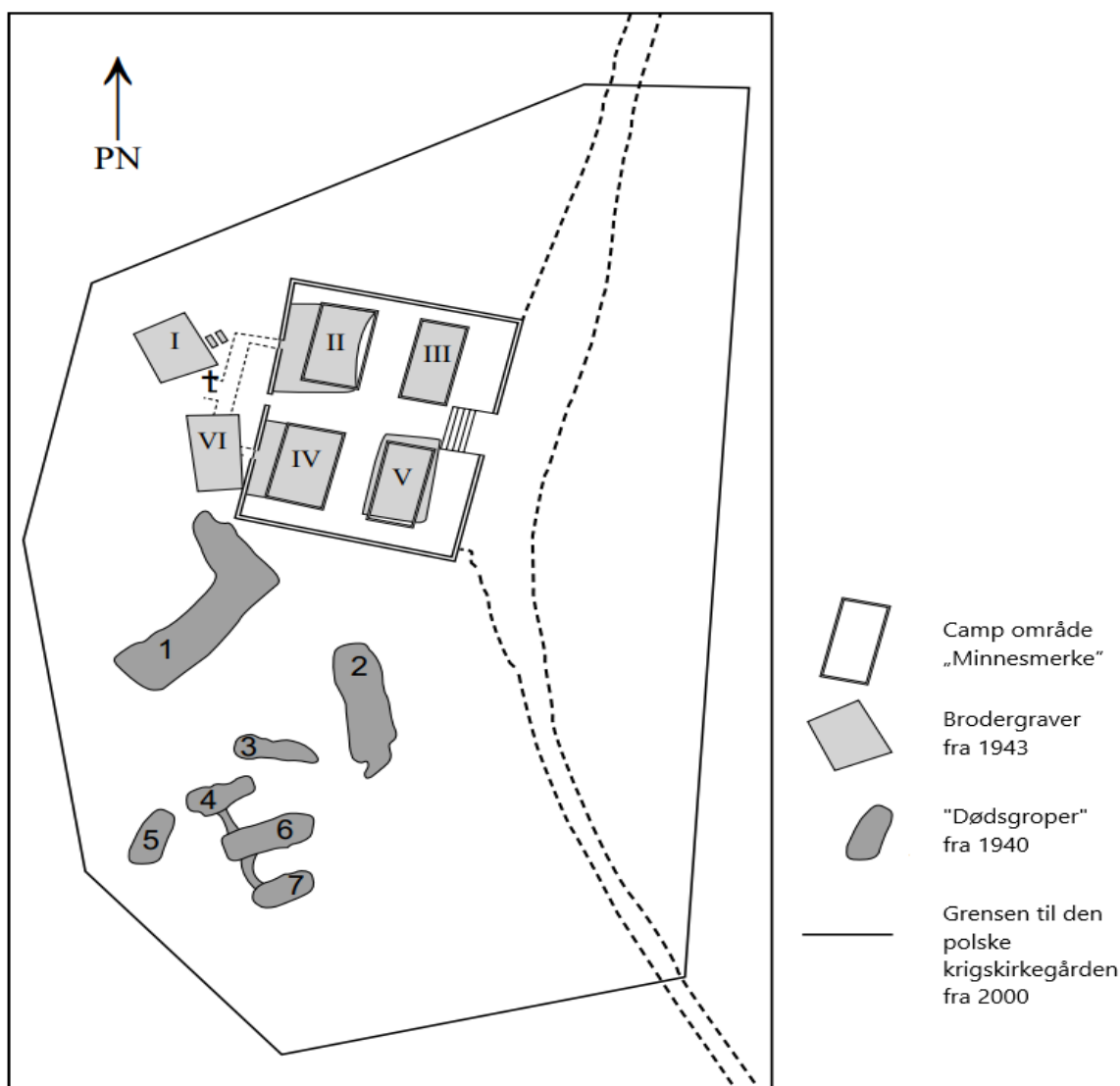
Bakgrunnshistorie

Massegravene i Katyn, Befinner seg i øst i Russland, vest for Smolensk. I denne skogen ble likene fra masse henrettelsene av nesten 22,000 polske militær- og politioffiserer, og medlemmer av den polske intelligentsiaen begravd i flere massegraver. Etter Sovjetunionens invasjon av Polen ble 250,000 soldater arrester og av disse ble 125,400 sendt til NKVD leirer. De fleste ble senere sluppet fri eller satt til tvangsarbeid, men 15,000 ble sendt til spesial leirene Kozelsk, Starobelsk and Ostashkov. Der skulle fangens negative holdninger til kommunismen og Sovjet endres, men dette prosjektet gidde ikke de forventede resultatene. NKVD lederen Lavrentiy Beria presenterte til Josef Stalin et forslag om å henrette alle polske soldatene som fiender av det sovjetiske styret og systemet. 3 april 1940 ble minst 4.410 av fangene fra Kozelsk leiren ble sendt med tog til Gniezdowo nært Smoleńsk, og derfra transportert til Katyn skogen hvor de ble henrettet (Institute of National Remembrance, 2004).

Massegravene ble først oppdaget av polske jernbane arbeidere i 1941, og senere av tyske tropper i april 1943, som like etter startet de første utgravningene (Adamek, 2012, s. 172). Dimitry Tokarev, tidligere sjef for NKVD i Kalinin forklarte hendelsene fra henrettelsene i sin høring. Skytingen av fangene starten på morgenen og endte på kvelden. Før henrettelsene ble de personlige detaljene til hver person sjekket og godkjent før fangene ble ført i håndjern en og en til en celle med sandsekker lange veggene fra gulvet til taket, med en tykk lyd dempet dør. Fangene ble deretter beordret ned på kne midt i cellen og så skutt i bakhodet eller nakken av bøddelen. Liket ble så fraktet ut og plassert i en av flere lastebiler, denne prosessen ble gjentatt mange hundre ganger (Sanford, 2005, s. 102). Etter funnene ble offentligjort hevdet sovjet at henrettelsen ble utført av tyskerne, noe de fortsatte og hevde fram til 1990 (Sanford, 2005, s. 196).

Katyn forskningshistorie

De første utgravningene av Katyn startet våren 1943 og ble utført av den tekniske kommisjonen for det polske røde kors. Det ble gravd ut 4143 kropper ifølge de offisielle tyske rapportene, og 4243 i polske Røde Kors rapporter. Likene ble flyttet til seks nye graver hvor de ble lagt side ved side i to rekker, med unntak av generalene Mieczysław Smorawiński og Bronisław Bohaterewicz som ble plassert i egne graver. På tidlig 1990-tallet startet russiske myndigheter etterforskningen på massakren, men det ble kun utført overfladiske undersøkelser. Det ble utført tjue prøvestikk for hånd og med gravemaskin, som resulterer i flere materielle funn (Persak, 2010, s. 42).

Figur 1: Figuren viser de gamle og nye massegravene til de polske krigsfangene og minnesmerket i Katyn. Bilde: Laget med grunnlag i skisser fra: Charków – Katyń – Twer. W sześćdziesiątą rocznicę zbrodni, red. A. Kola, J. Sziling, Toruń 2001, s. 106, 108 (Persak, 2010, s. 45).

I 1994-1995 ble det arkeologiske hovedprosjektet med utgravningene utført under ledelsen til arkeologen professor Marian Głoska. Arbeidet ble utført i perioden 5-25 september 1994 og 6 juni til 8 september 1995. Det ble utført stikkprøver med en manuell geologisk drill for å få til en rask kartlegging av det store området og lokalisere gjenstandene der (Persak, 2010, s. 42). I 1994 ble det gjennomført 83 stikkprøver i jorda med en dybde på 420 cm, som fant fem graver. I 1995 hadde det totalt blitt tatt 946 stikkprøver (Adamek, 2012, s. 173-174). Som deretter ble undersøkt videre ved hjelp av utgravningsmetoder. Forskningen i minnesmerke området avslørte at minnesmerket var lagt over den polske Røde Kors kirkegården hvor brodergravene 2 til 5 befant seg (Persak, 2010, s. 42)

Gravene 1 og 6 som hadde vært «savnet» ble funnet noen meter vest for minnesmerket. Alle gravene hadde firkantede former, men grav 1 og 6 var rotert 30-45 grader i forhold til de fire andre, dette kunne være grunnen til at de to gravene ikke ble lagt under minnesmerket siden de ikke passet inn under den geometriske formen. Det

tidligere gjerdet for minnesmerket lå tidligere midt gjennom de to gravene (Persak, 2010, s. 43). I det øverste laget av gravene var det jorden blitt forstyrret og likene lå ikke anatomisk korrekte og i flere av tilfelle manglet hodeskallene. I de dypere lagene var skjelettene for det meste arrangert i regelmessige rader med hodene vendt vestover, dette ble gjort av polske Røde Kors tekniske kommisjon tidligere. Forstyrelsen over kom trolig fra Burdenka-kommisjonene forskning. Dette gjorde det mulig å bekrefte at utgravningene i 1944 skjedde, forstyrrelsene tydet på at grav 4 hadde fått være i fred, men grav 5 hadde blitt fullstendig gravd opp (Persak, 2010, s. 44)

Under forskningen ble det gravd opp 360 skjeletter, flere andre ble funnet, men kun undersøkt uten å bli løftet opp. Undersøkelsene av hodeskallen viste at 78% av dem hadde tegn på skuddskader i bakhodet, på mange av levningene var det problematisk og finne dødsårsaken grunnet ufullstendig kropp eller naturlig nedbryting av den materielle kulturen. En av hodeskallene hadde blitt skutt fem ganger og det ble funnet en pistol kule i hodet (Persak, 2010, s. 44). Det ble merket av arkeologene at flere av skjelettene bar spor av å ha blitt obdusert tidligere, spor som kutt i hodeskallene og avsagde bein. Uten mer avanserte teknologier var det ikke mulig å identifisere levningene, med unntak av person i kommandant uniform i grav 1 som kunne være Leon Moszczeński, som var den eneste offiseren i marinen blant de drepte fangene. Nært den eneste fullt eksponerte graven, grav 1, ble generalene oppdaget. De var fullstendig intakte fra 1943. I området sør for minnesmerket var det mange borehull fra stikkprøvene som ble gjort. Disse gjorde det mulig for arkeologene og finne de originale dødsgrøpene, og alle unntatt en ble fullstendig eller i stor grad undersøkt. Disse gravenes form kom fra arbeidet som ble utført i 1943, og var ikke likt det opprinnelige omrisset fra massegravene. (kan sees på bilde over mellom grav 4, 6 og 7). Funnene fra disse gropene viste at utgravningsarbeidet fra 1943 ikke var spesielt nøye utført, siden det ble funnet mange mindre beinrester og noen hodeskaller, også identifikasjonskort med nummer 65, som hørte til et lik fra grav 1 ble oppdaget (Persak, 2010, s. 44).

Dette kortet gir en indikasjon på at gjenstander som hadde blitt sett på som unødvendige å ta vare på ble under 1943 utgravningene ble kastet i dødsgrøpene. Dette ble videre bekreftet ved andre funn som deler av uniformer, knapper, belter, sko, diverse personlige eiendeler, mynter, bøker osv. I fra grop 3 ble det gjort veldig mange materielle funn, som indikerte at denne graven muligens ble brukt som et dumpingsområde for gjenstandene det ikke var verdt å ta vare på i 1943 (Persak, 2010, s. 45). I dødsgrøp 6 ble det oppdaget 4 skjeletter som ikke hadde blitt funnet under 1943 utgravningene og hadde ligget i fred siden 1940. Likene lå i delen av graven som koblet den sammen med de to ved siden av. Undersøkelser av likene viste at de hadde blitt skutt i bakhodet, og hendene deres var bundet før de døde, slik som på mange andre ofre i gravene. Disse var heller ikke mulig å identifisere. På et skjelettene ble det funnet en ringkrage med den sorte Madonna av Częstochowa på og inskripsjonen «Til minne om den polske læreren ved Jasna Góra, 21. juni 1937» (Persak, 2010, s.46)

I grav nummer 8, som lå 100 meter sør for de andre gropene var det ingen levninger igjen. De hadde sannsynligvis blitt flyttet av Burdenko-kommisjonen til brodergrav nummer 6, siden det der var klynger av skjeletter uvanlig plassert. Det ble utført arkeologiske søk i nærheten av grop 8, som ledet til funnet av 41 små russiske graver med bare noen titalls lik. Plasseringen deres indikerer at de ble gravd i henhold til en plan. De fem gravene er delvis utforsket ved hjelp av utgravningsmetoden. Det var gravlagt sivile henrettelsesofre, sannsynligvis fra 1937–1941, selv om en kropp var kledd i en offiserfrakk til den røde hæren. Ofrene ble drept med et skudd i bakhodet,

selv om flere hodeskaller hadde spor av stumpe slag som resulterte i døden. Disse funnene bekreftet kunnskapen helt tilbake til 1943 om at Katyn-skogen er en flott kirkegård for ofre for stalinistisk terror. Topografien indikerer at det kan være hundrevis av graver der. En annen ble påvist i en boreundersøkelse utført øst for «Minnesmerket», på andre siden av skogsbilveien. Det var sannsynligvis det samme som en av de fire gravene til russere som ble funnet der i 1943 av tyskerne (Persak, 2010, s.46).

Forskningsarbeidet oppnådde målene som hadde blitt satt, de vanskelige forholdene med klar motvilje fra de lokale myndighetene stoppet ikke arbeidet. Den polske krigskirkegården og dødsgropene ble funnet og gjorde det mulig å peke ut hele området til kirkegården, men grav 8 (ikke på tegningen) forble utenfor området. Men utgravningene gidde fortsatt ikke svar på alt. De bekreftet ikke hvor henrettelse fant sted, om de ble utført over dødsgropene eller andre steder. Det polske forskningsteamet fikk ikke tillatelse til å utføre større overflate undersøkelser eller andre undersøkelser i områder utenfor den polske krigskirkegården (Persak, 2010, s. 46).

Materielle funn ved Katyn gravene

Utgravningene i Katyn er sett på av flere som et godt eksempel på arkeologisk og rettsmedisinsk samarbeid med stor betydning for samfunnet, polsk historie og moderne arkeologi (Adamek, 2012, s. 173). I 1995 ble arbeidet fortsatt i den Polske krigskirkegården, den ble først undersøkt og utgravd ved hjelp av en håndholdt drill som ble brukt for å ta 946 prøve stikk. Prøvestikkene som ble laget gidde en indikasjon på at det var fem større gravområder. Resultatene ble brukt til å kartlegge hvor utkantene av gravene var og hvor fem sjakter skulle graves. Mellom de større sjaktene ble det grav mindre sjakter som koblet sammen de større. Utgravningene ble utført i samarbeid med antropologer og rettsmedisinere, som igjen ble bekreftet gjennom flere sjakter ble grav gjennom gravområdet. Utgravningen ledet til at mange skjeletter ble funnet, som var blandet sammen, de funnet på dybder mellom 100 og 230cm. Mange av levningene manglet hodene som sannsynligvis kom av at utgravninger som tidligere hadde blitt utført av tyskere med hjelp fra polske røde kors ikke hadde utført arbeidet på e god måte og blandet sammen skjelettene. Skjelettene som ble grav opp lå side ved side på en rekke med hodene vendt vest, og mange personlige gjenstander ble funnet ved dem, sammen med patron hylser og kuler. Det ble totalt i hele den arkeologiske utgravningsperioden fra 1994-1995 funnet 360 drepte menn, hvor de fleste viste spor etter og blitt skutt i bakhodet (Adamek, 2012, s. 174)

Det ble funnet flere materielle artefakter, som deler av polske uniformer, belter, deler av skotøy, en feltflaske, og bein rester. Det ble bestemt at oppdagelsen av bein restene og de andre funnen ikke gidde grunnlaget for å bekrefte eller utelukke at det fortsatt var polske offiser graver i Katyn skogen (Persak, 2010, s.43). Ved levningene til general Smorawiński ble et identifikasjonsnummer med tallet 1 funnet, et gullsmykke i form av en firkløver og to gullmynter. General Bohaterewicz's skjelett hadde spor fra utgravningene og forflyttelsen av kroppen i 1943. Generalene og de andre ofrene ble gravlagt i nye kister på samme sted etter forskningsarbeidet var ferdig (Persak, 2010, s. 44). Det ble funnet rundt 1500 gjenstander der, som medisinsk utstyr, et ordenstegn fra ordenen Virtuti Militari-ordenen og et tapperhetskors, det ble også funnet leppestift og en kvinne speil som måtte tilhørt den eneste kvinnen funnet blant fangene i dette området Janina Lewandowska, som var datter av general Józef Dowbor-Muśnicki (Persak, 2010, s.45). Det største antallet av samme type materielle funn fra dødsgropene, men også noen i brodergravene, var over 200 pistol patronhylser type

7.65 mm fra Gustaw Genschow & Co.-fabrikken i Karlsruhe, dette ble også bekreftet fra funnene i den tyske graverapporten fra 1943 (Persak, 2010, s. 45).

Landskapet massegravene i Katyn skogen befant seg er et avsidesliggende område med lite mennesker i nærheten. Dette området ble trolig valg for å begrave fangene av denne grunnen. Når tyskerne fant massegravene i Katyn hadde de observert jordhauger med mange nye grantrær. Mengden trær indikerte at de var plantet med vilje på haugene og at de derfor kunne forsøke å skjule noe (Haglund & Sorg, 2002, s. 246).

Batajnica – Serbia

Bakgrunnshistorie

I Batajnica nært Beograd i Serbia ligger flere hundre mennesker begrav etter den voldelige og konfliktfylte perioden som preget Balkan regionen på sent 1990-tallet. I 2001 ble en gruppe rettsantropologer og arkeologer sendt ut for å undersøke levningene fra området som den gang lå noen få kilometer fra hovedstaden til Serbia og Montenegro (Den føderale republikken Jugoslavia), dagens Serbia. Det var antatt at de mange hundre menneskelige levningene der var fra forskjellige steder i Kosovo og Metohija (begge deler av dagens Kosovo) og ble organisert av President Slobodan Miloševićs lakeier for å skjule sporene etter flere mord utført av serbiske styrker (Mitrovic, 2014, s. 79-80).

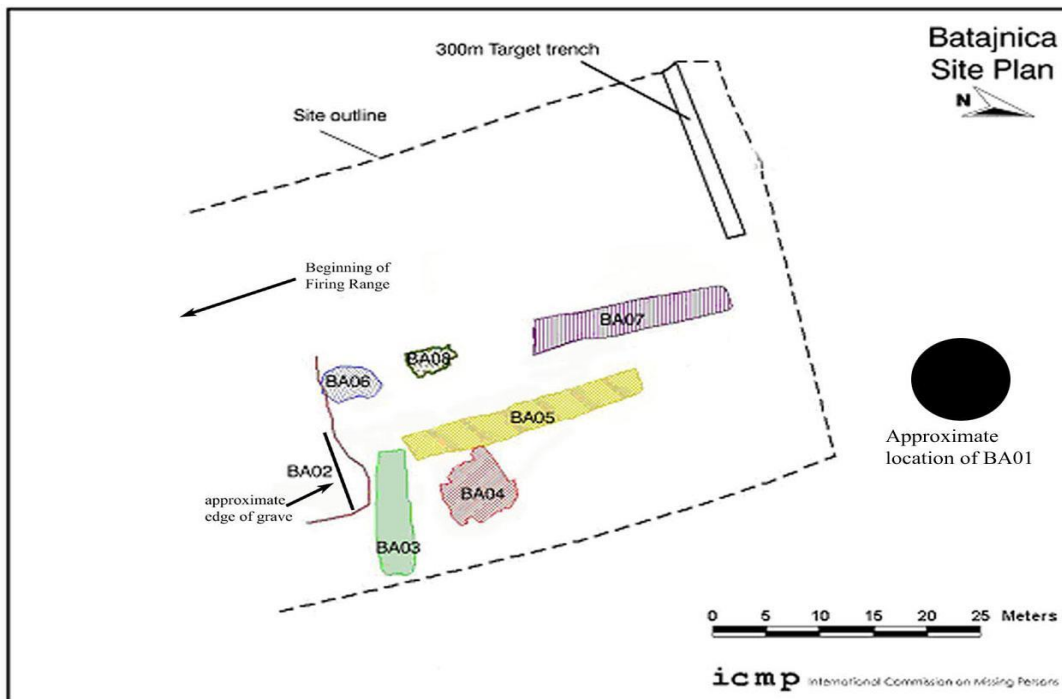
President Slobodan Milošević ble president i Serbia i 1989. Under hans ledelse erklærte Kroatia og Slovenia sin uavhengighet i 1991, hvor Milošević svarte med å sende tanks til Slovenia som førte til en kort krig. I Kroatia ble det en større krig med flere tusener døde og store ødeleggelser, konflikten endte med en våpenhvile i januar 1992. To måneder senere erklærte Bosnia-Herzegovina sin uavhengighet, som ledet til en tre år lang krig med mange tusener døde. Konflikten her førte til at Milošević gradvis ble mer brutal i sin håndtering av dem. Så Kosovo begynte å tenke på sin frigjøring sendte presidenten tropper dit som endte opp i konflikt med lokale frigjørings kjempere. I denne konflikten kom det fram rapporter om at Milošević hadde startet etnisk rensing av den etnisk albanske befolkningen i Kosovo for å forsøke å få kontrollen over regionen tilbake (U.S Department of State, 1999; History, 2002). Av de mange tusen personen i Kosovo som ble tatt livet av endte 1000 personer opp i det serbiske politiets spesielle anti-terror enhets (Specijalna Antiteroristička Jedinica – SAJ) fasiliteter i Batajnica. Det kommunistisk styret i Jugoslavia fulgte en kulturell modell hvor alle skulle stå samlet, men nasjonalismen florerte og forskjellene ble trukket fra, spesielt blant katolikker og muslimer (Mitrovic, 2014, s. 79-81).

Forskningshistorie

Utgravningene starter sommeren 2002 og ble organisert av den Internasjonale komiteene for forvunnede personer, Beograd Tingrett (District Court), og Institutt for Rettsmedisin i Beograd. Forsknings teamet bestå av fem arkeologer, tre fysiske/biologiske antropologer, to medisinske antropologer, to obduksjons spesialister, og to teknikere fra likhuset i Beograd. Før forskningen startet måtte alle medlemmene signere fortrolighetsavtaler slik at informasjonen de finner ikke skulle komme ut. Forskernes navn ble også hold hemmelig på grunn av at mange serbere var misfornøyde med at utgravningen skulle skje (Mitrovic, 2014, s. 80-81).

Fem massegraver og tre andre relaterte funksjoner til gravene ble funnet ved det serbiske politiets spesielle anti-terror enhet (SAJ) trenings anlegg i Batajnica. Totalt i de

fem massegravene og tre relaterte områdene ble det funnet 705 menneske lik og 380 materielle artefakter. Målet med utgravningen var å oppnå fire hovedpunkter. Å finne gravene ved hjelp av større maskiner og håndholdte verktøy. Å forsiktig avdekke, rengjøre, dokumentere og markere alle lik og relevante spor ved hjelp av arkeologiske teknikker og metoder. Flytte alle funnene til et annet team fra det rettsantropologiske instituttet for videre analysering. Og å sørge for at all utgravningen var gjort under kontroll av en erfaren arkeolog for å samle så mange funn som mulig, og finne informasjon relatert til kroppsavsetninger og påfølgende utfylling eller rasaktivitet i graven (Mitrovic, 2014, s. 79-83; ICMP, 2004, s. 5).

Figur 2: Batajnica massegraven og utgravningsområdene. Modell: ICMP. (<https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/icmp-fsd-16-04-2-doc.pdf>)

I grav 3 (BA03), ble utgravningen utført slik at det ble laget en rampe med en lengde 16.7 meter, 2,8 meter i bredde, og 2.5 meter dyp, utgravningen ble gjort med arkeologiske metoder. Bunnen av rampen var i den vestlige enden av graven, og den dypeste delen var i den østlige enden. Veggene i graven var rette, som gjorde graven en kileform sett fra sideperspektiv. Likene i graven var spredt og for det meste godt bevart. Mange av dem hadde dokumentert på seg, og var alle pakket inn i plast eller i likposer. Ingen av likene hadde bind for øynene eller var bundet. Graven viste ingen tegn etter å ha blitt forstyrret senere og ble klassifisert som en hovedgrav. Under utgravningen av de øverste lagene og i lagene lengre nede tydet sporene arkeologene fant på at det hadde vært brann med høy intensitet. Dette ble senere bekreftet videre under utgravningen ved når utbrente bildekk ble funnet spredt i hele graven, dette sannsynligvis for å hjelpe til å kremere ofrene. Brannen hadde startet etter likene hadde blitt dumpet og alle overflatene i graven viste spor etter brannen. Det var spor i graven etter større maskiner som hadde blitt brukt til å lage den, både fra dekket og fra graveskuffen. I alle gravene ble det også tatt entomologiske-, plante- og jordprøver (ICMP, 2004, s. 7)

Grav 4 (BA04) og 6 (BA06) var ikke massegraver, men grav 6 inneholdt 3 lik. Grav 4 var ujevnt rundt område litt nord for grav 3. Grav 6 var lik grav 4 men litt mindre og befant seg lengst sør av gravene. Begge viste spor etter maskinell utgravning (ICMP, 2004, s. 5-8). I grav 5 (BA05) ble det funnet 287 individer, mange av disse hadde diverse dokumenter på seg som gjorde identifikasjons prosessen lettere. Graven ble slik som de andre grav ut som en rampe, 25 meter lang, 2.8-2.9 meter bred og 1.5 til 2 meter dyp. Den nordlige enden av graven ble utgravd for hånd med arkeologiskes metoder. Slik som i grav 3, hadde denne graven også blitt brent, og flere av likene som ble funnet hadde blitt skadet av brannen. Likene ble funnet i tretten ansamlinger hvor de ble identifisert og dokumenter. Ingen av likene i denne graven hadde militære uniformer på seg, det ble heller ikke gjort noen observasjoner av at likene var bundet eller hadde bind for øynene. Det gjort funn av små nummererte kort som var laminerte og stifter til ofrenes krager, og en intakt kiste med et lik (ICMP, 2004, s. 8).

Grav 7 (BA07) ble gravd ut ved å lage en 14 meter lang rampe, rundt 2.9 meter bred, og 2.7 meter dyp. Fem ansamlinger med lik i graven, med minst 74 individer. Hadde samme spor som de andre gravene, utgravd med maskin og brent. Grav 8 (BA08) var lik grav 6. Den hadde fem brente levninger. Området som ble grav ut var på 4x2.6 meter, og viste spor etter tidligere maskinell utgravning og brann. Alle funn av menneskelige levninger ble plassert i et eget telt for rettsantropologene å studere. De materielle funnen ble sjekket og loggført av arkeologene før de ble sendt til oppbevaring (ICMP, 2004, s. 9-11).

Materielle funn ved Batajnica gravene, og reaksjonen fra lokalbefolkningen

Det ble gjort færre løse materielle funn i gravene enn menneske lik, og de fleste materielle gjenstandene var ved likene de kom fra, men noen få av funnene var spredt i graven. Det ble gjort få funn av personlige dokumenter i forhold til mengden ofre som lå i gravene. I fra grav 5 ble det funnet flere identifikasjons dokumenter på likene, de ble funnet i klesplagg på ofrene eller i plasten som var rundt likene. Det ble også funnet sett med bedekranser. Men blant dokumenter som ble funnet var det dokumenter som hjalp arkeologen og identifisere 48 medlemmer av samme familie noen av de barn og et medlem var en hundre år gammel kvinne. Det ble funnet helseforsikringer, førerkort, fødselsattest, og fra en persons dens bevis på handikap. På mange av ofrene ble det funnet store mengder penger, ikke bare serbiske penger, men også utenlandske som tyske mark, mengder som i dag ville tilsvart flere tusen euro. Pengene som fortsatt var ved ofrene tyder på at henrettelsene ble gjort fort, tilfeldig og systematisk, likt et samlebånd ved en fabrikk. På et av ofrene ble det funnet et medlems kort til det sosialistiske partiet, Miloševićs parti, og en beltespenne fra en politiuniform. Disse funnen kan bety at de som utførte henrettelsene ikke brydde seg om hvem som døde. (Mitrovic, 2014, s. 83-84).

Utgravningen av Batajnica ble utført under relativ hemmelige forhold for å distansere utgravningen fra den lokale befolkningen. Mostanden mot utgravningen kommer fra den smertefulle kulturarven funnen fra massegraven vil dra fram i lyset. Det serbiske folket hadde fått lite informasjon om hendelsen fra konfliktene som hadde pågått i Jugoslavia, og ingen informasjon om det serbiske politiets handlinger (Mitrovic, 2014, s. 84-85). Informasjonen som førte til at oppdagelsen av massegravene ble gjort kom fra en artikkel skrevet i det lokale magasinet *Timočka Krimi Revija* i Zaječar, øst i Serbia. Der ble det skrevet om en hendelse i april 1999 hvor en nedkjølt lastebil med 50 lik hadde blitt stoppet i Kladovo i østlige Serbia, og at Miloševićs styre hadde hysjet ned hele

saken. Magasinert hadde også hintet til at likene i lastebilen kunne være fra Kosovo (Mitrovic, 2014, s 84-85). Massegravene ved Batajnica var godt skjult fra offentligheten da de befant seg inne på politiets spesielle antitorrer enhets base, rett øst for byen ved elven Donau. Gravene var i den nordlige delen av basens skytebane. For å komme seg til område måtte en person gå gjennom brakkene og det var kun tillatt for de med spesielle tillatelser (Mitrović, 2014, s. 86). Det var derfor liten sannsynlighet for at noen skulle finne graven ved en tilfeldighet.

Katyn og Batajnica's likheter

Massegraven i Katyn og Batajnica har til felles at henrettelsene ble utført i hemmelighet av spesielle politi/sikkerhets enheter på ordre fra sin statsleder for å fjerne uønskede folkegrupper som var ansett som en trussel mot sitt styre. Selv om massegravene i Katyn ble oppdaget etter noen år ble det aldri bekreftet hvem som var ansvarlig for mange tiår senere, og det ble heller ikke utført noen arkeologiske utgravninger før rundt samme tid. Batajnica ble også oppdaget noen år etter at massegraven ble fylt igjen, men her ble det utført arkeologiske utgravninger kort tid etter den ble oppdaget. Forskjellene mellom disse graven er ikke så store i hvorfor de ble til, men det er store forskjeller i hvordan de første utgravningene ble gjort som viser hvor viktig arkeologien har blitt. De første utgravningene i Katyn på 40-tallet når like ble flyttet, endret plass på mye av de materielle funnene, flere av skjelettene ble bare delvis flyttet så bein fragmenter ble liggende igjen i original gravene. Den materielle kulturen som ikke var menneskelige levninger, ble etterlatt i original graven da de ikke ble sett på som viktig (Adamek, 2019, s.173-174). Dette skjedde ikke i Batajnica, noe som gjorde identifikasjons prosessen lettere i etterkant.

Forskjellene mellom Katyn og Batajnica er ikke så store i hvordan de arkeologiske utgravningene ble gjort, hvor mange av de samme metodene og verktøyene ble benyttet. Begge benyttet stikkprøver for å kartlegge massegravsområdene og senere gravd sjakter gjennom gravene. Forskjellene mellom den siste utgravningen i Katyn og utgravningen i Batajnica hadde veldig like framgangsmåter i hvordan de ble utført. Men Batajnica hadde en lettere jobb siden den ikke hadde blitt forstyrret av tidligere utgravninger. En annen betydelig faktor i tilstanden til funnen i gravene var plastikk. Likene i Batajnica var pakket inn i plastposer som har hjulpet til å bevare dem lenge og bedre enn lik som ikke hadde vært det. (Adamek, 2019, s 173; Mitrovic, 2014, s.81). Utgravningen i Batajnica viste at ofrene var fra alle delen av samfunnet, men alle albaner, som tydet på etnisk rensing av et uønsket folkeslag. I Katyn hadde ofrene blitt plukket ut av en mye større gruppe mennesker som ikke fulgte den rette ideologien. Begge utgravningene hadde flere like mål, som å identifisere ofrene, og finne svar på hva som skjedde. Men ved begge gravene var det langsiktige formålet med utgravningen å minnes de døde, og å gi eventuelle familiemedlemmer et svar på hva som skjedde. (Mitrović, 2014, s.86; Persak, 2010, s.32)

Hvordan påvirker forskning på massegraver konfliktarkeologien - diskusjon

Massegravene forteller mye om konflikten og skaper et bånd mellom konflikten og nåtiden. Når vi snakker om konflikter tenker vi oftest på kriger, overtakelsen av land og eiendeler, og mange døde mennesker. Å studere historie og politikk forteller oss hvorfor konflikter skjer, men hendelsene som tar sted under konfliktene er mye vanskeligere og bekreftede, og de er ofte skrevet ned av den ene siden i konflikten som gjør informasjonen til en mindre sikker kilde. Utgravningen av massegraver gir også bevis som kan brukes for å holde de skyldige for krigsforbrytelser ansvarlige (Haglund, Connor, & Scott, 2001, s.57-58). Gjenstander og bygninger er viktige kilder som hjelper oss å se for oss hvordan og hvorfor konflikt skjedde. Men de forteller om den «spennende» delen av konfliktene, bygninger og gjenstander hjelper til å skape en spennende historie som gjør konfliktene interessante. Men massegravene forteller en annen side ved konfliktene. De viser sporene etter den fryktelige delen av historien, de viser kostnaden av hendelsene. Massegraven gjør konfliktene om fra å bare være historiske tekster og materielle gjenstander til å vise den menneskelige kostnaden. Gravene som inneholder fra noen få til mange hundre mennesker gjør et sterkere inntrykk enn fort eller en tanks.

Når vi tenker på massegraver, kommer bildene fra graver i Øst-Europa til minnet. Store graver med mange hundre til tusener av personer som viser utryddelse av menneskelig liv på en enorm skala. For østeuropeerne er massegraver en del av deres kulturarv, mengden menneske liv som gikk tapt under konfliktene det siste århundret skapte mange massegraver av enorme størrelser. Men i noen konflikter er det ikke mange forekomster av store graver, slik som for Spania, hvor borgerkrigen på 1930-tallet en brutal hendelse som kostet over 500.000 mennesker livet. Mange av disse endte opp i mange små massegraver rundt om i landet, som gradvis har blitt oppdaget, mye takker nyere forskningsmetoder som georadar (Fernandez-Alvarez, et al., 2015, s.1). Massegraver inneholder mange mennesker som døde for lenge siden. Identifiseringen av levningene deres er et krevende og langvarig prosjekt. Før levningene i gravene blir identifisert kan de bli sett på som en blanding av mennesker og gjenstander. De er ikke noen vi kan sette ansikt på før vi får vite historien deres, hvem de var og hvorfor de døde. Når det blir avdekket hvem de døde i massegravene er bringer det konfliktene til live. For vanlige mennesker i dag er det ofte vanskelig å se for seg konsekvensen av konflikter, men ved å kunne skape en relasjon til de som ble drept blir det lettere å kunne se de negative sidene ved den. Selv om utgravningene av menneskelige levninger fra massegravene er en del av forskningen, er det fortsatt noen etiske forhåndsregler arkeologene og andre involverte må ta hensyn til. For en forsker er det fort å glemme at håndteringen av menneskelige levninger blir sett forskjellig på mellom forskere og folk som står utenfor prosjektet. Så å ta hensyn til dette og følge etiske retningslinjer for hvordan arbeidet skal utføres gjør det lettere for alle de som er involverte og for de som står utenfor og ser inn (Moshenska, 2010).

For fagfeltet konfliktarkeologi er ikke massegraver det eneste som blir forsket på, men de er et av forskningsområdene som fort endrer synet på konflikter. Å se bildene fra konsentrasjon- og fangeleirer gir et stekt inntrykk på konflikters mørkere side, men leirer ikke noe som dukker så ofte opp i konflikter. Massegraver kan oppdages fra de fleste konfliktene som har skjedd opp gjennom tiden, og d å se bilder fra fjellene av mennesker som blir funnet i massegravene, mange av dem fra leirene, kan gi et

sterkere inntrykk enn å bare se byggingene eller bilden av en leir. Utgravningene av massegraver er helle ikke som å drive utgravninger på mange andre områder. Ved håndteringen av menneskelige levninger kommer det mange etiske problemer med inn i bildet. Dette var en gang personer, og i gravene sett på i denne teksten var det mennesker som levde for ikke så alt for lenge siden, hvor noen av de yngste fortsatt kunne vært i live i dag. Slike utgravninger får fort mye oppmerksomhet, spesielt fra de lokale i området til massegravene. Denne oppmerksomheten kan være av blandede følelser, for mange kan utgravningene være en god ting som bringer konfliktenes mørkere hendelser fram, men for andre, spesielt de eldre som var i live da hendelsene skjedde eller hadde foreldre som var i live da, kan dette være noe de ikke vil skal bli forsket på.

Alle utgravningene som har blitt gjort på massegravene har gitt mange nye metoder og framgangsmåter for konfliktarkeologiens utvikling. Faget ble gradvis til sitt eget felt i løpet av forskningen på 80/90-tallet. I dag blir det brukt flere verktøy som ikke er like aggressive som en utgravning er, dette er verktøy som georadar og GIS, hvor gravene kan delvis kartlegges på forhand uten å måtte åpne gravene. Dette gjør det aerologiske arbeidet lettere og utførte i forhold til den smertefulle kulturarven utgravningen av massegraver førere med seg. Hvis mye av arbeidet kan gjøres uten å skape unødig sinne blant lokalbefolkningen kan det hjelpe til å gjøre prosessen lettere for alle de involverte partene. Dette betyr ikke at gravene ikke skal åpnes opp for utgravninger for å unngå den smertefulle kulturarven helt, men det gjør det lettere å vurdere hvilke områder som er verdt å forske på og hvilke områder som kan avventes.

Målet, fra et konfliktarkeologisk perspektiv, med å avdekke massegraver er ikke lengre bare å fjerne og identifisere ofrene, men den er nå også å samle inn arkeologiske spor som viser hvordan de ble drept, om de ble drept ved graven eller et annet sted, hvilken kontekst den materiale kulturen kan gi til massegraven osv. (Steele, 2008; Hunter & Cox, 2005, s.149-152, 155). Den rettsmedisinske/antropologiske arkeologien ser på likene, prøver og identifisere dem, og driver videre forskning på dem. Men den samarbeider veldig tett med konflikt arkeologer som tar for seg funnene fra massegravene i en mye større kontekst, hvor alt fra personene, eiendelen og fra landskapet rundt blir tatt med i forskningen. Kunnskapen fra og ta med alle aspektene fra massegravene gir en bedre forståelse for hendelsen som tok sted. I Katyn og Batajnica, hvor massegravene ble brukt for å skjule sporene etter henrettelsene av sivile som ikke passet inn i deres leders land, er den arkeologiske forskningen på massegravene en viktig del av folkets historie, og den forteller mye om hvordan konflikten var. Massegraver sier noe om hvilke moraler og ideologier den ene eller begge sidene hadde. I Batajnica ble utgravningene dårlig mottatt av lokalbefolkningen, noe som trolig kom av at hendelsene skjedde bare noen år før utgravningene starter. For lokalsamfunnet vil utgravningen vekke opp i vonde minner om deres fortid som de helst bare ville glemme. Henrettelsene av personene i gravene her hadde blitt utført av politiet som hadde sin base nært gravene, og som derfor betydde at lokalsamfunnet hadde mye kontakt med de involverte i hendelsene.

Smertefull kulturarv i massegravs sammenheng

Når det kommer til forskning på massegraver, må smertefull kulturarv nevnes. Motstanden som oppstår fra utgravningene av slike graver kommer fra folks motvillighet til å akseptere at deres folk og samfunn kan ha gjort de fryktelige tingene som kommer fram. Mange ser tilbake på konflikten med stolthet eller gjennom et nøytralt syn. Det å

få den oppfatningen av sin historie knust av funnen som kan dukke opp gjennom forskningen, og hva det kan bety for familiemedlemmer og kjente som kunne vært involvert i hendelsene, er tung å akseptere. Den smertefulle kulturarven inneholder hendelser som skaper utfordringer for den kollektive erindringen. I perioden etter en konflikt hvor de som opplevde den eller deres barn fortsatt lever vil det være sterke følelser rundt det som skjedde, og hva som er akseptert som sant og usant. Det er vanskelig og kunne tenkte seg at heltene ikke var så perfekte som de så for seg, så når de blir presenter med bevis, fra for eksempel massegraver, er de nye faktaene vanskelige å akseptere. Men den smertefulle kulturarven gjelder også for etterkommeren av ofrene fra massegravene, som ofte har levd i lang tid uten å vite hva som hadde skjedd med dem de mistet. For de er utgravningene av massegravene noe positivt siden det endelig kan gi svar på hva som skjedde, og i noen tilfeller som ved Batajnica, bidra som bevis mot den eller de ansvarlige for henrettelsene. Konflikter kan bli brukt som politiske verktøy for å framme nasjonal stolthet og politiske ideologier. Men massegravenes del av konfliktene trekker fram de mørke sidene

Konklusjon

Massegraver gir en bredere forståelsen av konflikter. De forteller oss hvem mange av ofrene var, hvilken gruppe fra samfunnet de tilhørte, og hvem som var ansvarlige. Likene som blitt funnet i massegravene gir et menneskelig ansikt til konflikten. Utgravningene som ofte kan være veldig kontroversielle, spesielt blant de lokale, bidrar til å tette hullene i et samfunns historier. Et folks syn på en tidligere konflikt kan endres ved at hendelsene som var gjemt bort blir gravd fram, og gjør det som brakte stolthet til noe som bringer skam. Kriger og konflikter blir ofte sett på som den spennende delen av historien, med heroiske kamper, soldater som dør på slagmarken, og sivile som dør i skuddvekslingene. Overgrepene og krigsforbrytelsene som blir gjort vil ofte forsøkes og skjules, og disse sporene forblir ofte skult i lang tid. Massegravs forskning gir konfliktarkeologien som et fagfelt mer tyngde og siden den ofte brukes i samarbeid med rettsantropologien i forbindelse med etterforskning på krigsforbrytelser. Nye teknikker og metoder, spesielt innen teknologien, har gjort forskningsarbeidet på massegravene mer skånsomt for forholdet mellom arkeologer, andre forskere og de pårørte utenfor forskningsarbeidet. Men også for ofrene i gravende, ved at nøye kartlegging av området før eventuelle utgravninger starter hjelper til å lokalisere hvor likene befinner seg, å risikoen for å skape unødige forstyrrelser av likene blir redusert.

Utgravningen i Katyn og Batajnica er eksempler på hvordan de arkeologiske utgravningene der bidro til å skape en bredere tverrfaglig kunnskap ved samarbeidet med rettsantropologene. Og de viste også nytten ved konfliktarkeologien når de dokumenter, vitneforklaringer, materielle funn og landskapet, som ble brukt for å forklare hendelsene etter, og til en viss grad før henrettelsene. Massegravene er steder hvor en part under en konflikt har forsøkt å skjule alle sporene etter likene fra henrettelser som har skjedd. Så de ofte utfordrende og finne, og uten vitner som kan gi informasjon om steder og hendelser blir massegravene kun funnet ved tilfeldigheter. Funnet av en massegrav kan fortelle mye om en konflikt, men spesielt det å vise fram den fryktelige siden ved krig. Katyn og Batajnica er to av utallige massegraver rundt om i Europa og verden, utgravningen fra dem bidrar med ny kunnskap som kan anvendes ved nye utgravninger andre steder i verden. Forskningen på massegravene rundt om i Europa fra det siste århundret er en god måte å sørge for at folk minnes og husker

hendelsene som har skjedd. Ved at konfliktarkeologiens forskning fortsette å trekke fram de mørkeste delene av konfliktene kan det bidra til at slike hendelser ikke gjentar seg. Men nå som det kommer bilder fra nye massegraver i den pågående krigen i Ukraina, viser det at fremtiden for konfliktarkeologien kommer til å fortsette å utvikle seg etter hvert som nye konflikter oppstår og de konsekvensene de bringer med seg kommer til syne.

Referanseliste:

Litteratur:

- Adamek, J. (2019). *Archaeology of Graves: a Contribution to Contemporary Archaeology in Poland*. Hentet fra: https://rcin.org.pl/iae/Content/117546/PDF/WA308_145821_P357_Archaeology-of-Grave_I.pdf
- Bartov, O. (2021). *What is the Environmental History of the Holocaust*. Hentet fra: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2021.1924587?casa_token=S-hJJHVnHhEAAAAA%3AmX0c7-WDwRisG6inFbAmij8i1aHcG31WqMZLT3UAmnZqDohmPHIb-OPfS-nfMLSGmt-Be-uQw5mnm4
- Beck, J. (2015). *How do archaeologists find sites?* Hentet fra: <https://bonebroke.org/2015/02/27/how-do-archaeologists-find-sites/>
- Birkett-Rees, J. (2012). *Geospatial science and the archaeology of the First World War: context for conflict*. Hentet fra: http://ceur-ws.org/Vol-1328/GSR2_BirkettRees.pdf
- Corcoran, K. (2017). *Using Ground-Penetrating Radar on Archaeological Sites*. GSSI. Hentet fra: <https://www.geophysical.com/using-ground-penetrating-radar-archaeological-sites>
- Fernandez-Avarez, J.P., Rubio-Melendi, D., Martinez-Velasco, A., Pringle, J. K., & Aguilera, H. D. (2015). *Discovery of a mass grave from the Spanish Civil War using Ground Penetration Radar and forensic archaeology*. *Forensic Science International*. Hentet fra: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0379073816302547>
- González-Ruibal, A. (2014). *Archaeology of the contemporary past*. I C. Smith (Red.). *Encyclopdia of Global Archaeology, (1683-1694)*. New York: Springer. Hentet fra https://www.academia.edu/10242988/Archaeology_of_the_contemporary_past_Encyclopaedia_of_Global_Archaeolog
- Haglund, D. W., Connor, M., & Scott, D.D. (2001). *The Archaeology of Contemporary Mass Graves. I: Historical Archaeology* (2001) nr. 35. Hentet fra: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF03374527.pdf>
- Haglund, D. W., & Sorg, M. H. (2001). *Advanced in Forensic Taphinomy: Method, Theory, and Archaeological Perspectives*. Boca Raton, London: CRC Press
- Harrison, R. & Schofield, J. (2009). *Archaeo-ethnography, auto-archaeology: Introducing archaeologies of the contemporary past*. *Archaeologies*, 5(2), s. 185–209. Hentet fra: https://www.academia.edu/776614/Archaeo-ethnography_autoarchaeology_Introducing_archaeologies_of_the_contemporary_past
- History. (2002). *Former Yugoslav president Slobodan Milosevic goes on trail for war crimes*. Hentet fra: <https://www.history.com/this-day-in-history/milosevic-goes-on-trial-for-war-crimes>
- Institute of National Remembrance. (01.12.2004). *Decision to commence investigation into Katyn Massacre*. Henter fra https://ipn.gov.pl/en/news/77_dok.html

- ICMP - International Commission on Missing Persons. (2004). *BATAJNICA SUMMARY REPORT FORENSIC MONITORING ACTIVITIES*. Hentet fra: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/icmp-fsd-16-04-2-doc.pdf>
- Jasinski, M. E. (2017). *Predicting the Past — Materiality of Nazi and Post-Nazi Camps: A Norwegian Perspective*. Hentet fra <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10761-017-0438-x.pdf>
- Jasinski, M. E., Soleim, M. N. & Sem, L. (2012). 'Painful Heritage'. *Cultural Landscapes of the Second World War in Norway: a new approach*. I N-TAG TEN. Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009, s. 263-273. Oxford: Archaeopress.
- Mant, A. K. 1987: *Knowledge acquired from post-war exhumations*. I: Boddington, A., Garland, A. N. & Janaway, R. C. (Red.). *Death, Decay and Reconstruction: Approaches to Archaeology and Forensic Science*. Manchester University Press, UK. P 65-79
- Mitrovic, S. (2014). *Fresh scars on the body of archaeology: excavating mass-graves at Batajnica, Serbia*. I Boric, D., & Robb, J. (Red.). *Past Bodies: Body-Centered Research in Archaeology*. Oxford: Oxbow Books. Hentet fra: https://www.academia.edu/831207/Fresh_scars_on_the_body_of_archaeology_excavating_mass_graves_at_Batajnica_Serbia?auto=download
- Moshenska, G. (2010). *Ethics and Ethical Critique in the Archaeology of Modern Conflict*. Hentet fra: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00293650802522662>
- Persak, K. (2010). *EKSHUMACJE KATYŃSKIE. Biuletyn – Instytutu Pamięci Narodowej NR4 Kwiecień*. Hentet fra: <https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/biuletyn-ipn/9659,Biuletyn-IPN-nr-42010.html>
- Sanford, G. (2005). *Katyn and the Soviet Massacre of 1940: Truth, Justice and Memory*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Saunders, Nicholas (2012). *Beyond the Dead Horizon: Studies in Modern Conflict Archaeology*. Oxford, UK: Oxbow Books. p.
- Scott, D. D., & McFeaters, A. P. (2010). *The Archaeology of Historic Battlefields: A History and Theoretical Development in Conflict Archaeology*. Hentet fra: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10814-010-9044-8>
- Skinner, M. F. (1987). *Planning the archaeological recovery of evidence from recent mass graves*. *Forensic Science International*. s. 34:267- 287.
- UNITED NATIONS (1991) *Manual on the Effective Prevention and Investigation of Extra-Legal, Arbitrary and Summary Executions*. United Nations, New York, NY.
- U.S. Department of State. (1999). *Ethnic Cleansing in Kosovo: An Accounting*. Hentet fra: https://1997-2001.state.gov/global/human_rights/kosovoii/homepage.html

Figurliste:

Figur 1 (oversatt fra): Persak, K. (2010). *EKSHUMACJE KATYŃSKIE*. *Biuletyn – Instytutu*

Pamięci Narodowej NR4 Kwiecień. Hentet fra:

<https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/biuletyn-ipn/9659,Biuletyn-IPN-nr-42010.html>

(pdf)

Figur 2: International Commission on Missing Persons – ICMP. (2004). *BATAJNICA*

SUMMARY REPORT FORENSIC MONITORING ACTIVITIES. Hentet fra:

<https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/icmp-fsd-16-04-2-doc.pdf>

